

.....
працівників за «відхід від партійної лінії» у національному питанні, за «ідеалізацію минулого», «смакування національної самотності» тощо. Звертатися до національної проблематики для творчої та наукової інтелігенції ставало «навіть» небезпечно, віталася тільки розробка тем, присвячених дружбі народів і благотворному впливові російського народу на інші нації СРСР.

Отже, «відлига» породила таке явище суспільно-культурного життя, як шістдесятництво – рух творчої молоді, яка сповідувала нову тематику, нові думки, відмінні від офіційних. Характеризуючи шістдесятництво, один із його представників В.Мороз зазначив: «То було молоде покоління, яке пішло в університети, яке могло уже подумати про щось інше, а не тільки про елементарні умови існування...»¹⁵.

У розвитку вищої школи західної України були помітними як позитивні так і негативні риси. Позитивне, що було зроблено в період «відлиги» – це перш за все розширення доступу до вищої освіти для всіх верств населення. Відкриття нових вузів, зокрема, в регіонах республіки, розширення вечірньої та заочної форм навчання, збільшення кількості студентів, передбачене плановими органами – все це створювало можливості для більш широкого залучення молоді до отримання вищої освіти.

Але верх брали консервативні підходи, що ґрунтувались на великодержавницьких ідеях та мисленні. Особливо це ми зустрічаємо у 1958 – 1959 рр., коли обговорювався та приймався на Україні «Закон про зміцнення зв'язку школи з життям». Саме він надавав право батькам вибирати своїм дітям мову навчання і став прикриттям русифікації українського шкільництва. Фактично на початку 1960-х років щодо українського населення відновлювалась дискримінаційна шовіністична політика.

У подальшому дослідженні розвитку вищої освіти авторка передбачає зробити більш ґрунтовний аналіз регіональних особливостей таких західних областей, як Рівненська, Волинська, Тернопільська. Багато ж науковців центром суспільного життя Західної України показують тільки Львівську область, недостатньо висвітлюючи суспільне життя у вищезазначених областях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. XX съезд Компартии Советского Союза 14–25 февраля 1956 г. Стенографический отчет. – М.: 1956;
- 2 ДАЛО, Ф. Р-1338.- Оп.1.- Спр. 61.- Арк.59;
3. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? //Вітчизна. - 1990. - № 5. - С. 95-130; № 6. - С. 128-143; № 7. - С. 87-108; № 8. - С. 89-107;
4. До нових успіхів у підготовці спеціалістів // Радянська Україна. - 1953. - 28 червня. - С.1;
5. Історія України ХХ – початку ХХІ століття.– К., 2004. – 194с;
6. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 – 1980 - х років. – К., С. 211;
7. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ століття. – К., 1997. – С. 290–295;
- Корнейко А.О. Розвиток освіти на Волині в перше повоєнне десятиріччя // Волинь в другій світовій війні та перші повоєнні роки: Матер. наук. історико-краєзнавчої конф. 19–20 квітня 1995 р.– Луцьк, 1995.– С.78–79;
8. Культурне життя в Україні. Західні землі. – Т.2. 1953–1966. – Львів, 1996. – с. 653;
8. Сворак С. «Справа вчителів» Західного регіону України 1949–1951 рр. // Визвольний шлях. – 1999.– №4.– 442с;
9. Сливка Ю.Ю. Лаврентій Берія і Україна 1953 рік.–Л., 2005. – с. 53;
10. Терлюк І. Приїхав росіянин до Львова // Дзвін. – 1994. – №9. – С. 113–121;
11. Україна крізь віки: В 15 т. / Під ред. Смоля В.А. – Т. 13. – 280с.;
12. Україна в умовах системної кризи 1946 - 1980рр. / Баран В.К., Даниленко В.М. - К.: Альтернатива, 1999. – 213с;
13. Україна: друга половина ХХ століття. – К., - 1995.–349с;
14. Національні меншини України у ХХ ст.: політико-правовий аспект.– К., 2000. – 356с.;
15. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. Документи і матеріали. Сучасність, 1983. - Т.ІІІ – 314 с;
16. ЦДАВО.- Ф. Р.–2, Оп.8.- Спр. 9566.- Арк. 161;
17. ЦДАГО України. – Ф. 1 - Оп. 24. - Спр. 4256. - Арк. 18;
18. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 24. - Спр. 3524. - Арк. 81;
19. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 24. - Спр. 6160. - Арк. 46 - 48

П.Є. Кам'янський

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА ЄПИСКОП ГРИГОРІЙ ХОМИШИН В БОРОТБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ЦЕРКВУ І ДЕРЖАВНІСТЬ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Падіння самодержавства в Росії 1917 р., демократизація суспільного життя сприяли розвитку національно-визвольних процесів. Виникла можливість самовизначення України й відродження національної державності. 4 березня 1917 р. представниками українських партій і громадських організацій була створена Українська Центральна Рада, яка своєю метою проголосила державне самовизначення українського народу. Утворення Центральної Ради було початком Української

національно-демократичної революції. Українська греко-католицька церква підтримувала державотворчі процеси в Україні.

У зв'язку з проголошенням Центральною Радою, IV Універсалом незалежної Української держави в січні 1918 р. митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин і Й. Коциловський видали спільне Пастирське послання до українського народу. У ньому, підтримуючи державницькі ідеї, відзначали, що починається нова історична епоха для українців. Ієрархи заохочували священників до «єдності і лучності з народом», зокрема вказували: «...Будемо домагатися, щоби... не ставляв ніхто ніякої перепони в всестороннім розвитку національного життя і культури українського народу, а навпаки служив йому і зичливо ставився до всіх його справ»¹.

Дослідження діяльності А. Шептицького і Г. Хомишина відзначається на сьогодні науковою і суспільно-політичною актуальністю. Станіславський владика апелював до австрійського уряду з вимогою прискорити ратифікацію Брест-Литовського договору від 9 лютого 1918 р., за яким українські етнічні землі Холмщини і Підляшшя відійшли до Української Народної Республіки. З березня 1918 р. у Станіславі відбулася маніфестація з підтримкою умов Брест-Литовського договору. Єпископ після архієрейської служби, у проповіді відзначив: «Безприкладна в історії світу страшна, жорстока, безпощадна війна наближається до свого кінця... Чотири роки кривився наш нарід по цей і по той бік державної межі, що розділяла нашу націю. І ось той нарід-мученик, який найбільше страждав і по-геройськи терпів і переносив дану йому Богом долю, той нарід, над яким вже панахида відправили задрі лукаві його вороги не згинув у вихрах віків. Він воскрес оце до нового життя...»².

Розпад Австро-Угорської імперії значно загострив етно-політичну ситуацію та державотворчі процеси в Галичині. Поляки, відновлюючи державність, прагнули за будь-яку ціну анексувати територію Східної Галичини. 18 жовтня 1918 р., з метою вирішення долі західноукраїнських земель, до Львова з'їхалися українські депутати австрійського парламенту від Галичини і Буковини, обох крайових сеймів та по три представники від провідних політичних партій: УНДП, ХСП, РУРП та УСДП. Зібрання проголосило створення Української Національної Ради (УНРади), до складу якої ввійшов і Г. Хомишин³.

Метою та ціллю даної статті є об'єктивне дослідження місця і ролі А. Шептицького та Г. Хомишина в боротьбі за Церкву і державність України.

Вирішальною подією на шляху західних українців до відтворення державності став Листопадовий зрив 1918 р. У ніч на 1 листопада у Львові та в більшості повітів Східної Галичини в результаті національно-демократичної революції влада перейшла до української адміністрації. 13 листопада УНРада видала закон, в якому затвердила державну самостійність західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) зі столицею у Львові⁴.

З перших днів свого існування ЗУНР стала об'єктом агресії з боку Польщі. 22 листопада 1918 р. поляки захопили Львів, згодом інтернували А. Шептицького та перемишльського єпископа Й. Коциловського. Обов'язки митрополита змушений був виконувати Г. Хомишин. Станіславський владика звернувся до мирян та духовенства галицької митрополії з Пастирським листом, в якому доручив усім священникам згадувати в літургіях президента ЗУНР Євгена Петрушевича, український уряд і військо⁵.

Після вимушеного переїзду уряду ЗУНР до Станіслава у січні 1919 р. ієрарх продовжував брати участь у засіданнях Національної Ради. У будинку, зведеному на кошти УГКЦ УН Рада схвалила закон про злуку ЗУНР з Українською Народною Республікою, що урочисто було проголошено 22 січня 1919 р. у Києві. З поверненням делегації ЗУНР з Києва до Станіслава єпископ Г. Хомишин відправив Архієрейську Службу Божу у присутності представників уряду і членів делегації. За його рекомендацією отця-доктора І. Лятишевського обрали референтом релігійних справ при Державному секретаріаті освіти ЗУНР⁶. Протоколи засідань єпископської консисторії в Станіславі за 1919р. свідчать про те, що духовенство єпархії підтримувало державотворчі процеси в Галичині⁷.

У січні 1919 р. Г. Хомишин написав Пастирське послання до духовенства і вірних «В переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського», де підтримав ідею будівництва незалежної України на засадах католицької віри. У ньому говорилося: «... Без премінення прав і правд Божих найгарніші навіть ключі людські суть нічим иншим, як тільки пустим звуком... Сі основні правди повинні мати на тямці всі народи, які в нинішнім замішаню борються о свою судьбу. Сі правди повинен мати перед очима і український народ, котрий також змагає статись самостійним народом і основати свою питому державу. А до сего має він за собою всяке право. Сели на землі є місця досить для всіх народів, то чому ж би не мало стати місця і для народу українського?»⁸.

У березні 1919 р. друкований орган «Вістник Станіславівської Епархії» вмістив звернення Г. Хомишина «О грозі нещастя для українського народу», в якому владика закликав духовенство консолідувати вірних на засадах християнської моралі та етики. У зверненні підкреслювалося: «Нещасний наш нарід! Тяжкі нещастя і допусти спали на него під час світової війни, а тепер зависла над ним еще страшнійша гроза. Бо не тільки нарід кровавиться в борбі о своє істноване, але також грозить як страшна туча і буря внутрішнього лиха між самим народом.»⁹

Протягом 7-8 травня 1919 р. у Станіславі відбувся з'їзд релігійних діячів, який за дорученням митрополита А. Шептицького скликав Г. Хомишин. Засідання з'їзду за участю понад 200 священників заклиало духовенство і вірних самовіддано працювати й захищати незалежність ЗУНР¹⁰.

Однак з весни 1919 р. Г. Хомишин стриманіше ставився до державотворчої діяльності уряду ЗУНР. 14 квітня 1919 р. було ухвалено закон про земельну реформу, що передбачав націоналізацію церковних земель - основу матеріального існування церкви. У вступній частині закону вказувалося: «Вивласнюються всі двірські обшари, всі добра монастирські, єпископські, ераціональні...»¹¹.

На думку Г. Хомишина, уряд ЗУНР у своїй політиці не приділяв належної уваги релігійному питанню. В одному з Пастирських послань того часу владика писав: «... Чи на се та Церков поділяла гірку судьбу народу, щоби тепер бути копненою і позбавленою прав горожанських? ... Чи на се сі священники народом за весь час опікувались, коли не було еще ніяких иньших опікунів, чи на се вони в борбі за добро народне виражувались на ріжні пониження і зневаги? ... чи на се, питаюсь, щоби тепер бути викиненими і зневаженими і то від своїх і в хвили, коли зачала свитати свобода?! ... Ще не нажилисьмо ся свободи, еще ся свобода не є зовсім обезпечена, а вже єї зачинаємо надуживати і то якраз проти тих, котрі завсігди поділяли долю і недолю свого народу»¹². Як ультраклерикал, владика добре не розумів специфіку тогочасної ситуації, вважав, що УГКЦ повинна відігравати пріоритетну роль у суспільно-політичному житті Галичини, як у ХІХ ст. Крім того, на нашу думку, Г. Хомишин був незадоволений тим, що до складу уряду ЗУНР - Державного Секретаріату входив лише один представник від Християнсько-суспільної партії.

Після падіння уряду ЗУНР у липні 1919 р. польська армія окупувала територію Східної Галичини. Того ж року у Львові з метою координації й активізації боротьби західних українців проти польської окупації за відновлення національної державності було створено Міжпартійну раду. До її складу ввійшли галицькі партії - Українська народно-трудова (Національно-демократична), Українська радикальна та Християнсько-суспільна¹³. 26 серпня 1919 р. митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин та И. Коциловський звернулися до духовенства і вірних з відозвою, в якій закликали краян до спокою та терпіння¹⁴.

У 1931 р. станіславський владика написав Пастирського листа «Про політичне положення українського народу в польській державі», в якому виклав свою думку і про поразки національно-визвольного руху 1918-1923 рр. Основну причину поразки Г. Хомишин шукав не так в силі Польщі, як у політичній незрілості, безпорадності самих українців, які замість того, щоб через виважений розрахунок сил вийти на прагматичний мінімум, вибрали нічим не обґрунтований непримиренний максимум. Тут до уваги взято дипломатичні контакти уряду ЗУНР з Антантою (очевидно, мова йде про місію генерала Бартелемі у лютому 1919 р.). На думку Г. Хомишина, в такій складній ситуації для українців найдоцільніше було прийняти пропозиції європейських країн щодо автономії в складі Польщі під їх гарантію¹⁵. У листі до О. Барвінського від 12 січня 1920 р. він писав: «Праця нам потрібна, але позитивна, на основах християнських... А наші патріоти позитивну роботу нищили до нащадка. І се відбилось застрашаючими наслідками в останній добі нашої історії»¹⁶. На наш погляд, Г. Хомишин не розумів усієї складності тогочасної політичної ситуації у Галичині, переоцінював роль Антанти у вирішенні українського питання на міжнародній арені.

Восени 1919 р. польський уряд розвинув антиукраїнську політику. Було скасовано існуючу за Австро-Угорщини автономію, ліквідовано крайовий сейм, усунуто з посад національно свідомих українських чиновників, заборонено вживання назв «українець», «Галичина» (натомість вводилися терміни «русин», «русинський», що вже стали анахронізмами, «Малопольща»), закрито українські громадські установи. Тисячі галицьких українців вивезено в концентраційні табори, убито 5 греко-католицьких священників, понад 200 ув'язнено¹⁷. Станом на 1921 р. із 20 священників Рогатинського повіту неарештованими і неінтернованими залишилися лише 4¹⁸.

У «Вістнику Станіславівської Епархії» з'явилось повідомлення Г. Хомишина «О дев'ятниці за душі усопших», де відзначалося: «Тяжко смагає справедливність Божа цілий наш нарід за гріхи і провини наші. Карає нас Христос посередно через людей, але карає і впрост, бо пошесть страшна лютиться і десяткує вірних, нема також майже дня, щоби не упав жертвою сеї пошести священник»¹⁹.

2 листопада 1919 р. єпископ Г. Хомишин написав листа до Львівського окружного генерального управління, в якому просив зарадити незаконному та несправедливому вивозу парохів зі Станіславської єпархії²⁰. Згодом весь галицький єпископат направив лист-протест голові Української Місії при Світовому Конгресі в Парижі дипломату-графу Михайлу Тишкевичу. Галицькі ієрархи просили графа передати протест Світовій конференції, але не виявили бажання публікувати листа в пресі через можливу ескалацію репресій щодо українського населення. У листі вищі церковні сановники, навівши факти зневажливого ставлення до галицьких українців, звернулися до міжнародних європейських структур з проханням не дати полякам ліквідувати автономію Галичини²¹.

Польська влада прагнула оздоровити ситуацію в регіоні шляхом нейтралізації митрополита А. Шептицького і переведення його до Риму. Польському послу при Апостольській столиці Йозефу Веруш-Ковальському 11 вересня 1919 р. було адресовано листа. У ньому відзначалося, що для заспокоєння українського національного руху в Східній Галичині бажано призначити митрополитом Г. Хомишина, який заміняв А. Шептицького в час Першої світової війни і зумів налагодити взаємини з польською адміністрацією. Однак у листі-відповіді до Владислава Скшинського 8 жовтня того ж року польський дипломат відповів, що А. Шептицький у Римі має великий авторитет, тому може отримати там посаду кардинала, а це було б не на руку Польщі²². І. Веруш-Ковальський резюмував: «Шептицький у Римі був би ще більш небезпечний, ніж у Львові». Однак польський чиновник зауважив, що справа заміни його на Г. Хомишина є не завершеною і за нових обставин може мати продовження²³.

Улітку 1920 р. суспільно-політична ситуація в Галичині знову ускладнилася внаслідок радянсько-польської війни, в ході якої на території зайнятих Червоною армією 16 галицьких повітів було створено Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку (ГСРР). Її тимчасовий уряд - Галревком Ісерпня 1920 р. видав декрет, який не тільки обмежував права церкви, а й ставив її поза законом. Єпископат УГКЦ висловив протест проти обмежень радянською владою громадянських прав людини, свободи совісті та віросповідань. У спільній заяві митрополита А. Шептицького, єпископів Г. Хомишина і К. Чехівського наголошувалося: «Галицька радянська республіка є штучним утворенням більшовицької окупаційної влади, яка нічим не відрізняється від царської чи польської окупації»²⁴. У вересні 1920 р. в Галичині знову була встановлена польська окупаційна влада. Антицерковна політика уряду ГСРР лише вкоренила у світогляді Г. Хомишина «радянськострахи».

Станіславський єпископ по-своєму бачив вихід зі складної суспільно-політичної ситуації в Галичині. Перш за все він прагнув домогтися консенсусу між представниками українського та польського духовенства. У червні 1921 р. на засіданні католицьких єпископів у Кракові було прийнято рішення провести найближчим часом спільний з'їзд з греко-католицьким єпископатом з метою подолання незгод та усунення конфліктів між поляками й українцями. Ця зустріч мала би стати початком польсько-українського порозуміння²⁵.

Однак перемишльський єпископ Й. Коциловський, генеральний вікарій львівської капітули О. Бачинський, який заміняв митрополита А. Шептицького, не підтримали «нормалізаторських» ідей Г. Хомишина. Значна частина греко-католицького духовенства також відкидала можливість за таких суспільно-політичних умов сприяти українсько-польському порозумінню. Крім того, станіславського владу компрометувало те, що поляками пророблявся варіант призначення митрополитом Г. Хомишина. Відзначимо, що провід Християнсько-суспільної партії, відмовившись від угодовства, підтримав державно-самостійницькі гасла²⁶. Як наслідок цього, єпископ залишився не почутим у галицькому суспільстві та дещо ізольованим.

На наш погляд, ініціатива Г. Хомишина нормалізувати українсько-польські взаємини була пов'язана певною мірою з активізацією діяльності українського націоналістичного підпілля. Поява націоналістичної Української Військової Організації (УВО) в серпні 1920 р. була реакцією на антиукраїнську політику польської влади у Галичині. Протягом 1920 - 1921 рр. націоналісти вчинили ряд саботажницьких і терористичних актів проти представників окупаційної влади²⁷.

У четверту річницю польської окупації Східної Галичини керівництво УГКЦ підписало звернення «До всього культурного світу», в якому рішуче засуджувалася «екстермінаційна» (винищувальна) політика властей²⁸. У документі говорилося: «Перед українським народом стоїть страшне марево позбавлення усіх прав людини і нації на своїй власній землі, яку щедро скроплено кров'ю у боротьбі за власну державу». Крім владик, під документом стояли підписи таких відомих діячів, як Юліан Романчук, Володимир Бачинський, Лев Бачинський²⁹. Це була реакція галицьких українців на посилення антиукраїнської кампанії польської влади наприкінці 1922 р.

15 березня 1923 р. Рада послів країн Антанти, ігноруючи інтереси українців, прийняла рішення про передачу території Східної Галичини Польщі за умови надання їй територіальної автономії. Владика бачив, що за таких обставин добитися поступок у поляків буде важко. 7 квітня 1923 р. в листі до лідера християнських суспільників О. Барвінського писав: «Удар, зісланий на нас за допустом Провидіння, нехай буде великим упімненням, не треба попадати у зневіру або голосити сентиментальні нарікання, але взятися треба до позитивної праці в ім'я ідеї Христової. Лишень в тім можемо сподіватися побіди»³⁰.

Антанта, передавши Галичину Польщі, легітимізувала її антиукраїнську політику. Врегулювання проблеми галицьких українців відтепер ставало внутрішньою справою поляків. Їхні спроби продовжувати шовіністичну політику наражалися на активний спротив галицьких українців. Для вивчення ситуації станіславський воєвода Юристовський 1923 р. наказав підлеглим спостерігати за ставленням греко-католицьких священників до польської влади. Польські службовці приносили інформацію про те, що у повітах Рогатинському, Косівському, Долинському, Снятинському, Коломийському, Надвірнянському і Богородчанському воно було «здебільшого ворожим»³¹.

Польські спецслужби стежили і за єпископом Г. Хомишином. 18 червня 1924 р. воєводське управління отримало звіт про релігійну місію владики в Городенці. У ньому вказувалося, що 10 червня в місцевому храмі єпископ відслужив службу, уникаючи під час проповіді політичних тем. Городенківський староста при зустрічі з Г. Хомишином наголосив, що потрібно зберігати лояльність щодо польської держави³². Польський чиновник натякнув вищим органам у Варшаві, що Г. Хомишин не був знярядям у руках місцевої адміністрації, однак зауважив, що найменший відсоток вороже налаштованих священників до влади саме у Станіславській єпархії, найбільший - у Львівській. Воєвода Юристовський пов'язував це з тим, що єпископ Г. Хомишин основне своє покликання вбачав у «піднесенні життя релігійного», а не займався політикою. Водночас митрополит А. Шептицький та єпископ Й. Коциловський, за його словами, свідомо залучалися до шкідливого для польської держави «розбудження петрушевицького духа українського»³³.

Можна вважати, що Г. Хомишин лояльно ставився до польської держави, вважаючи протиурядові дії в цей час малоефективними. Це переконання зросло після з'їзду польських єпископів у місті Ченстохові в липні 1924 р. Католицький єпископат дав зрозуміти, що вважає Східну Галичину невід'ємною частиною Польщі, а тому засуджував прояви будь-якого опору³⁴.

На думку станіславського єпископа, необхідно вичекати, «зрефлексуватись», витримати паузу в національно-визвольних змаганнях. Одна з можливих причин таких поглядів владики - поширення серед галицького суспільства прорадянських настроїв як реакції на українізацію в Наддніпрянській Україні. Г. Хомишин волів залишатися під католицькою Польщею, аніж жити у комуністичній країні³⁵. Натомість Г. Хомишин активно підключився до розроблення тексту конкордату - нормативного договору між Ватиканом і Річчю Посполитою, що був покликаний юридично врегулювати взаємовідносини між двома сторонами³⁶. Апостольський нунцій у Польщі зауважив, що при його твердженні мають бути враховані побажання і греко-католиків. У зв'язку з цим 19 березня 1924 р. у митрополита відбулася нарада, де, крім духовенства, взяли участь представники світської інтелігенції. На ній прийняли текст звернення у справі конкордату³⁷.

10 лютого 1925 р. цей договір було підписано. В одному з його «артикулярів» (положень) говорилося: «Католицька церква без різниці обрядів буде користуватися в Польській Республіці повною свободою. Держава запевняє церкві свободне виконання її влади і юрисдикції, а також свободну адміністрацію й управу її справами та майном згідно з Божими правами і канонічним правом»³⁸. 8 вересня 1925 р. греко-католицькі єпископи склали присягу на вірність Речі Посполитій, беручи на себе зобов'язання дотримуватися Конституції, зберігати лояльність щодо польської держави та керувати духовенством в такому ж дусі³⁹.

Підписання конкордату 1925 р., на нашу думку, стало визначальним рубежем у суспільно-політичній діяльності станіславського владики. Г. Хомишин як законослухняний громадянин дотримувався умов договору.

Отже, Г. Хомишин підтримав національно-визвольні змагання українців, брав участь у становленні Західноукраїнської Народної Республіки, позитивно сприйняв акт злуки ЗУНР і УНР 1919 р. Владика вважав, що у державотворенні УНРада не приділяла належної уваги релігійним питанням, тому був малоактивним у її засіданнях. Після падіння ЗУНР єпископ засудив антиукраїнську кампанію польського уряду. Прагнучи відвернути шовіністичну політику польських властей, він сформулював власну програму нормалізації українсько-польських взаємин. Однак через надмірну «клерикальність» та невідповідність тогочасним суспільно-політичним реаліям, висунуті

.....
єпископом ідеї порозуміння не були підтримані галицьким політикумом та громадськістю. Польський уряд, враховуючи консервативність поглядів, готовність ієрарха йти на компроміс з владою, а також окцидентальну орієнтацію, почав підтримувати Г. Хомишина з метою протиставлення його більш антипольськи налаштованому митрополиту А. Шептицькому.

Рішення Ради послів країн Антанти про передачу території Східної Галичини Польщі, умови конкордату між Ватиканом і Річчю Посполитою, за якими греко-католицька церква як суспільна інституція юридично підпорядковувалася польській державі, змусили Г. Хомишина переглянути свою суспільно-політичну позицію відповідно до нових реалій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - 40; 2. Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Альманах станіславської землі. - Т. 1 - Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975-С. 118; Пастирський лист Григорія Хомишина Станіславського єпископа до Всечесного духовенства і вірних Станіславської дієцезії. - 1941. - С.7; 3. Марчук В., Пилипів І. Українська греко-католицька церква і Українська держава. // Українознавчі студії. - 2000. - № 2. - С.205; 4. Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. -Львів, 1996.-С.136,137.;5. Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. -Львів, 1996.-С.10; 6. Полєк В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії. Шематизм Івано-Франківської єпархії. - Івано-Франківськ, 1995. - С.136; 7. Ф.504 (Станіславська консисторія, 1788-1939 рр ОГоп.1, -Спр.808 (Протокол засідань єпископської консисторії Станіславської, 15 січня - 15 жовтня 1919 р.), Арк. 8; 8. Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства і Вірних єпархії Станіславської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського.- Станіславів, 1919. -С.8; 9. Вістник Станіславської Єпархії. (Спеціальний періодичний друкований орган Станіславської єпархії). - Станіславів. - 1919 р.- Січень-березень. - Ч. 1-3; 10. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001 - С. 87; 11. Макаруч С. Українська республіка галичан: нарис про ЗУНР. - Львів: Світ. -С.73; 12.- С.1; 12, 14 ; 13. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблема польсько-українських стосунків. - Львів, 200. - С.56 ; 14. Посланіє пастирське А. Шептицького, Г. Хомишина, Й. Коциловського до Всечесного Духовенства і Вірних. - Перемишль, 1919. -С.7; 15. Пастирський лист Григорія Хомишина до Всечесного клира і вірних Станіславської єпархії, про політичне положення українського народу в польській державі. - Львів, 1931. - С.7; 16. Ф.11 (Барвінський Олександр - педагог, історик, громадський і політичний діяч 1847-1927 рр.), спр.2665/п.160 (Хомишин Григорій. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1904-1923), Арк. 88; 17. Кравчук А. Конференції архиєреїв Української греко-католицької церкви (1902-1937). -Львів, 1997. - С. 55; 18. Ф.2 (Станіславське воеводське управління м. Станіслав 1921-1939рр.), Оп.1.- Спр.45 (Листування з Міністерством внутрішніх справ і повітовими старостами про запровадження польської мови в службову діяльність, жалоби греко-католицького духовенства на заборону в листуванні української мови, 24 вересня 1921-3 липня 1925). -Арк. 45; 19. Вістник Станіславської Єпархії. (Спеціальний періодичний друкований орган Станіславської єпархії). - Станіславів. -1920 р. -Січень-березень. - Ч. 1-3; 20. Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996.-; 21. Ф.9 (Окремі надходження), спр.1069 (Протоколи конференційєпископів Львівського, Перемишльського, Станіславського, 1902-1939 рр.), Арк. 30 ; 22. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001 -с.291; 23. Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ), Wydział Wschodni, sygn. 5335 (Stanowisko Watykanu, kościoła i arcybiskupa Szeptyckiego. Korespondencja, raporty, memoriały, wycinki prasowe, 1919-1921); Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. -Львів, 1996.-84 с; 24. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001 -с.90; 25. Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. -Львів, 1996.-с. 17; 26. Москалюк М. Взаємовідносини Української християнської організації з УНДО: шлях від співробітництва до конфронтації // Вісник Прикарпатського університету. Історія. - 2000. - № 3. - с. 91; 27. , Кравчук А. Конференції архиєреїв Української греко-католицької церкви (1902-1937). -Львів, 1997. -С. 160; 28. Фонд 6 (Центральний комітет Компартії Західної України 1917-1936 рр.), Оп. 6-1.- Спр. 31. (Оправки, інформації, проект програми, листування, заклики і інші документи УНДО), С. 107; 29. Паславський І. Між Сходом і Заходом // Дзвін. - Літературно-мистецький та громадсько-політичний часопис. - 1990. - № 10. - С. 100-107.Арк. 216; 30. Ф.11 (Барвінський Олександр - педагог, історик, громадський і політичний діяч 1847-1927 рр.), спр.2665/п.160 (Хомишин Григорій. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1904-1923), Арк. 103; 31. Ф.2, Оп.1, Спр.181 (Листування з повітовими старостами про розслідування фактів переслідування греко-католицького духовенства місцевою владою, 13 лютого 1923-9 серпня 1923), Арк. 56, 58, 60, 63, 75, 80, 88, 90; 32. 454 (Sprawy osobowe biskupow. Działalność polityczna, nominacje, dotacje. Lit. A-C, 1919-1938).С. 534; 33. 928 (Raporty wojewodow o antypanstwowej działalności kleru grecko-katolickiego, 1919-1939).С. 246; 34. Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. -Львів, 1996.-С. 18 ; 35. Пастирський лист Григорія Хомишина до

Станиславівської єпархії про грозачі небезпеки. - Станиславів, 1925., С. 2; 36. Ф.358, оп.3, спр.57 (Листування з папською нунціатурою у Варшаві і єпископом Хомишиним в справі заключення Конкордату між Польщею і Ватиканом), Спр. 57; 37. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30 рр. ХХ ст. - К., 1998. - С. 20; 38. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С. 33; 39. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С. 34

Ю.В. Недужко

**КУЛЬТУРНІ ІНІЦІАТИВИ ІНТЕЛІГЕНЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В
КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ ЗА ВІДРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ 50-Х – ДРУГА ПОЛОВИНА 60-Х РР. ХХ СТ.).**

Нині поза межами України перебуває понад 16 млн. українців. Вони становлять одну з найбільш політично-, економічно- і культурно-активних діаспор в світі. Чисельні, організовані та активні громади української діаспори зосереджені в країнах Європи, Сполучених Штатах Америки, Канаді та Австралії. Привертає увагу передусім висока суспільна й громадська активність зарубіжних українців. Багато сил і енергії витратила українська діаспора, активно сприяючи державотворчим процесам у нашій країні, відстоюючи права людини, демократію та інтереси українського народу, намагаючись створити позитивний імідж України в світі. Зусилля багатьох поколінь зарубіжних українців були спрямовані на забезпечення відродження незалежної демократичної України. І їх вдячні нащадки завжди повинні пам'ятати про це.

Президент України В.А. Ющенко, виступаючи перед українською громадою Чикаго 5 квітня 2005 року, під час Державного візиту до США, зокрема, наголосив: «Як Президент нової України дякую Вам за любов до нашої Батьківщини! У важкі часи саме від вас світ дізнавався правду про Україну... Цілому світові ви нагадували, що Україна є, що наша нація жива і виборює своє місце під сонцем. У всіх кінцях ви були послами майбутньої України, коли її ще не було на карті. Ви маєте знати – в тому, що вільна і незалежна Україна відбулась, є й ваш величезний внесок! ... Вірю, що всі українці разом зроблять Україну щасливим домом для нашої великої української родини. Під одним дахом зберуться всі її дочки і сини. Ми маємо вірити в це і наближати цей благословенний час!». ¹

Відповідно велика роль в цьому належить історичній науці. На жаль, історія зарубіжних українців, особливо це стосується післявоєнного періоду, висвітлена надзвичайно слабо та фрагментарно. Діяльність української діаспори, зокрема і в сфері культури, щодо відродження державної незалежності України, незважаючи на важливість проблеми, взагалі є «білою плямою» української історіографії. Серед праць, в яких можна знайти інформацію про визвольні змагання зарубіжних українців, необхідно відзначити роботи Івана Базарка та Ігнатія Білинського, Олекси Калиника, Леоніда Полтави, М. Куропася, в яких докладно проаналізована політична та культурна діяльність української еміграції США в шістдесятих роках минулого століття.² Викликає зацікавленість фундаментальна праця канадського дослідника Михайла Боровика «Століття українського поселення в Канаді (1891-1991)», в якій, крім інших питань, змальована культурна діяльність зарубіжних українців.³

Взаємозв'язкам урядових структур і громадських кіл України з українською громадою країн Північної Америки в другій половині 1940-1980-ті роки присвячений збірник документів та матеріалів «На скрижальях історії», підготовлений академіком НАН України П.Т.Трощинським, науковцями Інституту історії України НАН України О.Г.Бажаном та Ю.З.Данилюком.⁴ Багато інформаційного матеріалу про культурне життя і діяльність зарубіжних українців міститься в монографії українських дослідників Трощинського В.П. та Шевченко А.А.⁵ Ряд наукових публікацій присвятив висвітленню життя та діяльності української діаспори і автор цих рядків.⁶

Проте всі вони лише побіжно торкаються зазначеної проблеми. Тому дослідження і висвітлення культурної діяльності української діаспори в контексті довголітньої боротьби еміграції за демократію і незалежність України викличе значну зацікавленість як професійних науковців, так і представників політичних партій, громадського загалу і може становити суспільну цінність за нинішніх складних умов перехідного періоду українського державотворення, стане однією з форм співпраці із зарубіжними українцями.